

**ДИТИНА. МІСТО. САМОТНІСТЬ  
(НА ОСНОВІ ТРИЛОГІЇ ІРИНИ ВІЛЬДЕ “МЕТЕЛИКИ НА  
ШПИЛЬКАХ”)**

Життя складається з двох сил:  
великих обставин і маленького “я”  
Маленьке “я” робить людину  
частиною великих обставин життя  
Хто має “я” рівне нулеві,  
той не живе, а додається...  
(Валер'ян Підмогильний)

Український модерн I половини ХХ століття багатоліке і фантасмагорійне явище. В аспекті художності – це пластичне моделювання форм виражень і безперервне експериментування зі стилем. На думку Наталії Павленко в духовно-естетичному вимірі в епіцентрі такої літератури завжди загублена у нетрях цивілізації роздвоєна, маргінальна особистість [6, 153].

Українська література 20-30 років ХХ століття у своїй біполярності мала таких знакових письменників епохи модерну, як Валер'ян Підмогильний, Віктор Домонтович та Ірина Вільде.

Усіх їх, попри розбіжності у художньо-стилістичних особливостях письма (Валер'ян Підмогильний і Віктор Домонтович у своїх творах здебільшого використовували інтелектуально-психологічний метод аналізу, а творчість Ірини Вільде загалом ґрунтується на архетипі роду) об'єднує “модерн”. Модерн світогляду, глибина у розумінні соціального і психологічного аналізу на сторінках власних творів, бажання бачити українську літературу якісно новою, незаангажованою і, що найважливіше – екзистенціальною.

Юлія Рибалко пише: “Валер'ян Підмогильний і Віктор Домонтович – це психоаналітики людської поведінки” [8, 61],

органічно цей список літературних геніїв доповнює і Ірина Вільде. Та саме у руслі екзистенційного творення літератури між ними постає основна відмінність: Валер'ян Підмогильний і Віктор Домонтович перш за все є аналітиками поведінки дорослих людей, за винятком оповідання Валер'яна Підмогильного “Ваня”, у той час як Ірині Вільде завжди хотілося показати становлення, “вростання” у життя дитини.

У недослідженості аналізованої проблеми полягає актуальність і новизна нашої роботи. У цій статті ми розглядаємо дитину не як маргінальний об'єкт у неприродньому для неї соціумі, а як центр цілого спектру екзистенціальних станів, серед яких основним є самотність. Перспективи цього дослідження у подальшому різносторонньому аналізі поведінки і свідомості дитини.

Трилогія “Метелики на шпильках” стала чи не найяскравішим відображенням усіх поривань письменниці з метою розкриття психічних основ інтимної екзистенції дорослої жінки у тілі маленької дівчинки. Ірина Вільде обирає тему, якої не обминула, мабуть, жодна із світових літератур: перший двобій молодого людини, а у випадку письменниці – дитини, з життям, збереження або ж втрата особистості у цьому двобойі. Уособленням “місця бою” виступає *місто*. Олесь Баган пише: “У Вільде – це Чернівці, відчутно чуже, міжнаціональне місто, що “дихає” німецькою і румунською культурами й водночас магічно-манливе, “де сходяться Схід і Захід, де поєдналися Стамбул і Париж, якась дивовижна суходільна Касабланка” [2, 10].

Але це місто не потрібно підкорювати, як це зазвичай відбувається у багатьох аналогічних творах. Та й головна героїня у Ірині Вільде аж ніяк не схожа на такого собі екзистенційного завойовника *міста*, як наприклад у Валер'яна Підмогильного, чи безпринципного егоїста із “Любого друга” Гі де Мопасана. Перед нами розгублена і самотня інфантильна дитина.

Ще вчора вона була центром існування для своєї сім'ї, свого оточення, зрештою, “великою панною” у власному внутрішньому світі. А місто нахабно обкрадає Дарку, забирає відчуття впевненості, позбавляє “цноти” її маленьку душу.

У цьому новому й чужому для неї місці навіть осінь лякливо-незвична: “Тут це не багата “молода”, що в'їздить у село з весільними музиками і з охочими співами по “клаках” ген поза пів ночі, що привозить з собою у приданому повні, аж до ластів'яних гнізд під кроквами, клуні золотистого збіжжя, що розсаджує кошниці жовтою, як шафран, кукурудзою... Ой, ні. Тут скимлить вона десь під муром, мов жебрачка, а її дім – купка сухого листя, залишена через неувагу замітачем у парку. А кам'яниці та електричні дроти заслонюють собою небо, щоб не видно було, щоб не було чути, коли птахи відлітають у

вирій” [4, 151-152].

Завжди схильна до рефлексії, самоспоглядання, зосередженні на власній особі, Дарка прагне особливих відчуттів, які отримувала у “минулому житті”. Вона мучиться від самотності, нерозуміння, відсутності друзів і небажання коритися авторитарним шовіністичним порядкам у школі. Свою інфантильну потребу у захисті, яку вона завжди отримувала у матері, Дарка не в змозі компенсувати ні у дружбі зі Стефою Сидір, яка більше скидається на реалізацію її власних комплексів, ні у примарному коханні до Данка Данилюка.

У передмові до романів Віктора Домонтовича “Доктор Серафікус” і “Без ґрунту” Соломія Павличко зазначає, що герої цих творів перебувають у цілій низці екзистенціальних станів, серед яких тривога, нудьга, непевність, навіть невроз [7, 6]. Якщо розглянути цю теорію крізь призму Дарчиного життя, то очевидним є той факт, що протягом усього твору дівчина теж переживає ряд певних екзистенціальних станів, вона наче розколюється на дві половини: “...одна половина залишилась їй, друга помандрувала між люди. Обидві ненавиділи себе і безупинно воювали одна з одною. Одна – дитина ще, друга – вже жінка з пробитим серцем. Обидві вони вплітались у дні, що ділились завжди надвоє: на школу й квартиру” [4, 151]. У школі було ненависне насильницьке гвалтування свідомості чужою мовою і “чужими” людьми, а крім того постійне відчуття невидимого поділу у класі на “наших” і “ваших”. На квартирі ж зухвала, нерозумна Лідка ніколи не обходила її “добрим словом”.

Таким чином Дарка відгороджується від реального світу, залишивши собі лише зручний і надзвичайно “просторий” мікрокосм. Вона узгоджує свою частинку світу з оточуючим життям, підганяючи рамки “своєї власності” під стандарт. А стандарт для Дарки – це маска, адже під нею вона ховає власне “я”, стандарт – це те, у що прагне перетворити її місто.

Щоб бути конгломератом одиниць у діючому механізмі під назвою *місто*, “новобранцю” потрібно в першу чергу подолати “відчуженість” і “ворожість” міста. Для цього існує два шляхи, або підкорити місто, або ж підкоритися йому. Зважаючи на вік, абсолютне небажання щось підкорювати, а тим паче підкорюватись, Дарка обирає позицію відчуженості у ставленні до міста. Вона не прагне компромісів, не пропускає через себе навіть крихту фальші. Не уподібнюючись вчорашнім сільським, а сьогодні “міським” панянкам, Дарка не зраджує собі навіть коли для неї очевидний контраст між її бідно одягненим батьком і гарно вбраним міським панством: “Дивіться... цей немодний пан – це мій татусь... Але я не соромлюсь його... О ні! Хочете, то я поцілую його” [4, 197].

Крім того, незважаючи на очевидний душевний дискомфорт, Дарка все ж намагається прижитися у місті. Усвідомлюючи, що безповоротно втратила щось надзвичайно дороге і безцінне, а саме свободу вираження індивідуальності, вона принаймні хоче бути корисною і потрібною. Для цього Дарка сублімує усю свою зацьковану енергію у дію: вступає до таємної організації, витримує зовсім недитячі допити деспотів-учителів, намагається вирватись із армії штапованих, бездушних солдатиків, тобто із оточуючого її суспільства. Нівелюючи власну самотність, Дарка прагне знайти нові враження, відчуття, емоції і потрясіння у новому оточенні, та як це зазвичай буває, дитячий максималізм з гуркотом розбивається об стіни людської байдужості і усвідомлення мізерності власних зусиль.

Зрештою втомившись плисти проти течії, Дарка “нарешті” входить у загальне “сіре русло” міського життя. Колись нестерпна самотність стала вірним і зручним супутником у дорослому житті. У “Повнолітніх дітях” перед нами постає вже зовсім оновлена Дарка, удосконалена модель людського конвеєру шаблонності і “культурного” примітиву.

У праці “Незадоволення культурою” Зігмунд Фройд розвиває думку про культуру як про явище, що виникло як засіб придушення тваринних інстинктів людини і, частково, як наслідок цього придушення [5, 138].

Людство на шляху свого розвитку (чи занепаду – як кому більше до вподоби) цивілізувалося, культуризувалося, придушувало в собі тваринні інстинкти, але не тільки не стало щасливішим – воно не змогло подолати ті самі інстинкти, проти яких боролось. Місто ж, споконвічно було осередком культури і, як наслідок, культурного засилля. Роман Багрій пише: “Конфлікт між культурним, цивілізацією як такою і тваринним, низьким, є ні чим іншим, як варіацією конфлікту між раціональним та ірраціональним у нашій свідомості, є проблемою нашого існування, відтак “екзистенціальною проблемою”” [3, 16]. Опинившись в епіцентрі свого власного екзистенціального конфлікту, Дарка поступово “виховувала” свої почуття. У *місті* на неї “чекали” комплекси. Здавлюючи у собі усі невідповідні культурному способу життя інстинкти (згадати хоча б випадок у кав'ярні з Ориською і Лідєю), вона на рівні підсвідомості стала залежною від думок оточуючих її людей, від штапованого способу мислення соціуму. Дарка отримала “врешті-решт” досвід прилучення до культури, освоїлася з містом, подолала відчуженість. Віра Агеєва пише: “Отой “далекій” загаль, який становив нерозчленований чужий світ, ворожі “вони” стали конгломератом одиниць, стосунки з містом як таким стали стосунками з окремими людьми” [1, 156].

Дарка стає самодостатньою повнолітньою дитиною. Нарешті,

зникає інфантильна потреба у матері, хоча згодом вона трансформується у необхідність самій стати захистом для когось. Чи то для хлопця-цигана, який соромлячись свого походження, живе подвійним життям, одягаючи повсякчас для друзів маску “спортивного туза” лише крадькома: “... забігає на годинку музики в сутінки, ніби на потайну зустріч з милою” [4, 361]. Чи для маленької дівчинки, життя якої стало для рідної матері боксерською грушею, на якій вона методично відпрацьовувала удари від нещасливо прожитого життя, отримуючи таким чином релаксацію від власних комплексів: “Дарці нагадувала собою ця дитина анемічну рослинку під скляним кльошем. Кльош хоч охороняв її від негоди, але позбавляв її життєвих сил і всякої відпорності. Мотронька не могла виконати одного руху, сказати одного слова, щоб не почути на собі остережливого, важкого маминого погляду. Дитина не так злякана, як втомлена тою безнастанною контролею, для “святого спокою” майже не рухалась і не говорила...” [4, 442].

Споглядаючи ці сумні картини, у Дарчиному до крайности справедливому серці реакція захисту переміщується з “голодом” за власною дитиною. Саме в цьому фантомі вона прагне реалізувати свою приховану екзистенційну любов. Колись закинена в безглуздий, раціоналізований, дорослий світ, якого спочатку не розуміла і не хотіла розуміти, Дарка переживши усі екзистенціальні стани самотності, розгубленості, непевності і страху, нарешті отримала мету. І знаковим є той факт, що доленосне для себе рішення вона приймає не в *місті*, а у *місці* де власне і сформувалося її надзвичайне інтуїтивне світосприйняття. Саме тут Дарка нарешті прагне знову бути собою, знаходячи таким чином той бажаний сенс життя.

Дарка нетипічний маргінал, у неприродньому і “некомфортному” для себе середовищі вона не пристосовується, не стає діючим конгломератом у новому для себе соціумі, тобто *місті*. Ця задоросла для свого віку дитина пройшовши справжній курс “молодого бійця”, знаходить вихід із здавалось би заздалегіть безвихідної ситуації, адже зазвичай “міські” маргінали стають містозалежними невиліковними “хворими”. Пристосувавшись чи у кращому випадку “завоювавши” місто вони врешті-решт максимально адаптуються у ньому, виходять зі своєї периферійної позацентрованості, пристосовують центр у центрі. Дарка ж відкидає увесь набутий “баласт” досвіду самотнього дорослого життя і повертається до початку.

Основаючись на теорії позацентрованості маргінальної особистості у великому місті, можна зробити висновок, що Дарка намагається нівелювати первень своєї самотності, виїхавши з міста. Однак, це аж ніяк не означає, що дівчина опиняється на маргінесах

суспільства. Ні, вона повертає особистий маргінальний центр у свою початкову, "відправну" точку, тобто у периферію. У її свідомості поняття центру і позацентрованості успішно взаємозамінює одне одного.

### Література

1. Агеева В. Феміністичний простір. Феміністичний дискурс українського фемінізму. – К.: Факт, 2003 – 318 с.;
2. Баган О. Коли серце, як на долоні // Вільде І. Метелики на шпильках. Б'є восьма. Повнолітні діти: Повісті. – Дрогобич: Видавнича фірма "Відродження", 2007. – С. 3 – 12 ;
3. Багрій Р. Розум та ірраціональність у Винниченковому романі "Записки Кирпатого Мефістофеля" // Сучасність. – 1987. – № 14. – С. 11 – 22;
4. Вільде І. Метелики на шпильках. Б'є восьма. Повнолітні діти: Повісті. - Дрогобич: Видавнича фірма "Відродження", 2007. – 488 с. ;

5. Горбик Р. “Знімання масок” або лист у вічність: В. Домонтович і світовий контекст // Вітчизна. – 2001. – №11 – 12. – С. 136 – 143;
6. Павленко Н. Маргінальна основа в урбаністичному просторі / По сторінках роману “Місто” //Литературведческий сборник – Донецьк, 2000, Вип. 3. – С. 153 – 158;
7. Павличко С. Роман як інтелектуальна провокація // Домонтович В. Доктор Серафікус. Без ґрунту: Романи. – К., 1999. – С. 3 – 8;
- 8.Рибалко Ю. Психоаналітичні паралелі в творчості Валер'яна Підмогильного та Віктора Домонтовича // Слово і час. – 2002. – №1 – С. 60 – 68.

### **Анотація**

У цій роботі ми намагалися показати еволюцію дитини і вплив міста на її формування, беручи за основу трилогію Ірини Вільде “Метелики на шпильках”. Місто тут представлене, як живий механізм і воно стає молодій дівчинці, наче мачуха: Дарка боїться його, але змушена боротися за виживання. Вийшовши з периферії в центр, вона сама стала позацентровою, а для молодої особи, яка була перенасичена увагою, це є чи не найбільшим зламом, тут і починає зароджуватися самотність.

**Ключові слова:** місто, дитина, самотність, інфантильність, екзистенціалізм.

## Summary

Tacking the trilogy by Iryna Vilde “Butterflies on pins” we tried to reflect the evolution of a child and the influence of the city on making her a person. The city is represented here as a stepmother for that girl. Darka is afraid of it but she had to fight for her life. Comming from outlying area she became outside the centre. And for young person who was paid much attention it’s the most important change. It’s the beginning of loneliness.

**Key words:** a city, a child, loneliness, indifferent, eksistentionalism.